

PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ W ŚWIADOMOŚCI SPOŁECZNEJ MIESZKAŃCÓW WSI NA PRZYKŁADZIE WYBRANYCH GMIN POGRANICZA WSCHODNIEGO W POLSCE

Izabella Sikorska-Wolak

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Streszczenie. Problematyka przedsiębiorczości poruszana jest w ostatnich kilkunastu latach w wielu publikacjach naukowych, jak i tych o charakterze bardziej popularnym. Z uwagi na wielowymiarowość zjawiska przedsiębiorczość jest przedmiotem zainteresowania wielu dyscyplin naukowych, takich jak ekonomia, zarządzanie, prakseologia, socjologia, psychologia. W większości podejść badawczych jest ona utożsamiana z działalnością gospodarczą, rzadziej natomiast uwzględniany jest jej świadomościowy aspekt oraz wiązanie przedsiębiorczości z określonymi cechami czy zespołem cech człowieka. Przedsiębiorczość szczególnie pożądana jest na obszarach wiejskich. Jest ona bowiem warunkiem przezwyciężenia wielu niekorzystnych zjawisk na wsi, takich m.in., jak: bezrobocie, pogarszająca się sytuacja finansowa rodzin rolniczych, monofunkcyjność, postawy roszczeniowe. Celem niniejszego opracowania jest ukazanie, jak mieszkańcy wsi pojmują istotę przedsiębiorczości, jakie cechy ich zdaniem charakteryzują osobę przedsiębiorczą, czy sami uważają się za osoby przedsiębiorcze, jak oceniają działania przedsiębiorcze sąsiadów, w czym upatrują bariery rozwoju przedsiębiorczości na wsi, czy w ich opinii władze samorządowe gmin stwarzają klimat do rozwoju przedsiębiorczości. Badania, których wyniki prezentowane są w opracowaniu, zostały przeprowadzone w 2006 r. wśród mieszkańców sześciu gmin wiejskich pogranicza wschodniego.

Słowa kluczowe: świadomość społeczna, przedsiębiorczość, wieś, pogranicze wschodnie, Polska

WSTĘP

Pojęcie przedsiębiorczość stało się w ostatnich kilkunastu latach bardzo modne zarówno w literaturze naukowej, jak i w języku potocznym. Z uwagi na wysoką rangę w rozwoju społeczno-gospodarczym oraz jej wielowymiarowy charakter problematyka przedsiębiorczości stanowi przedmiot dociekań badawczych wielu ośrodków naukowych.

Adres do korespondencji – Corresponding author: Izabella Sikorska-Wolak, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego, Katedra Ekonomiki Edukacji, Komunikowania i Doradztwa, ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa, e-mail: izabella_sikorska_wolak@sggw.pl

Podjęmowana jest w ramach takich dyscyplin naukowych, jak: ekonomia, zarządzanie, prakseologia, socjologia, psychologia, andragogika. Jednakże poszczególne dyscypliny naukowe, z uwagi na swoje zainteresowania i kompetencje, kładą akcent na różne aspekty przedsiębiorczości: ekonomiczne, społeczne, osobowościowe, edukacyjne. W większości podejść badawczych, szczególnie w naukach ekonomicznych, przedsiębiorczość łączona jest z działalnością gospodarczą, czasami wręcz utożsamiana z prowadzeniem przedsiębiorstwa i analizowana przez pryzmat korzyści o charakterze ekonomicznym, jakie osiągane są dzięki działaniom przedsiębiorczym w podmiotach gospodarczych, środowiskach lokalnych, regionach czy w całej gospodarce. Prakseolodzy łączą przedsiębiorczość ze sprawnością i skutecznością działania. Psychologowie odnoszą pojęcie przedsiębiorczości do cech, a raczej zespołu cech człowieka oraz analizują mechanizmy wewnętrzne (osobowościowe) kształtujące te cechy i ukierunkowujące zachowania przedsiębiorcze. Podejście pedagogiczne i andragogiczne uwypukla problematykę rozwoju kompetencji przedsiębiorczych w szerokim znaczeniu tego pojęcia – znaczenie kształcenia i wychowania ku przedsiębiorczości.

Rozproszenie wiedzy na temat przedsiębiorczości daje się zaobserwować już na etapie definiowania podstawowych pojęć. Już na tym etapie można zauważyć odmiennosć podejść badawczych. Analiza zawartych w literaturze przedmiotu definicji wskazuje, iż przedsiębiorczość to zarówno określony sposób zachowania, polegający na poszukiwaniu zmiany, reagowaniu na nią i wykorzystywaniu jako okazji do innowacji, jak również cecha a raczej zespół cech człowieka, takich m.in., jak: potrzeba osiągnięć, umiejętność radzenia sobie w trudnych sytuacjach, skłonność do ryzyka. Większość definicji łączy przedsiębiorczość z działalnością gospodarczą, rzadziej natomiast uwzględniany jest jej świadomościowy wymiar. Dla niektórych jednakże przedstawicieli nauki, a szczególnie praktyki, przedsiębiorczość wiąże się wyłącznie z podejmowaniem i prowadzeniem własnej działalności gospodarczej, bez uwzględnienia tak ważnego dla powodzenia tych działań elementu, jakim są zmiany i innowacje.

Przedsiębiorczość szczególnie pożądana jest na obszarach wiejskich jako czynnik aktywizujący ich rozwój, umożliwiający ich wielofunkcyjność, przyczyniający się do ograniczenia wielu niekorzystnych zjawisk, takich m.in., jak: duża skala bezrobocia jawnego i ukrytego; słaba sytuacja finansowa większości rodzin rolniczych, szczególnie w regionach o niekorzystnej strukturze obszarowej gospodarstw rolnych; niewielki jeszcze stopień zaawansowania rozwoju pozarolniczych funkcji wsi; nasilająca się migracja, przede wszystkim młodych ludzi do miast, a obecnie, po otwarciu granic z krajami Unii Europejskiej i stworzeniu możliwości podejmowania pracy za granicą, wyjazdy do innych krajów; postawy zachowawcze wielu mieszkańców wsi. I chociaż obszary wiejskie w Polsce wykazują wiele wspólnych cech, to poziom ich rozwoju społeczno-gospodarczego jest zróżnicowany regionalnie, jak i w obrębie poszczególnych regionów. Jednym z ważnych czynników wyznaczających owo zróżnicowanie, obok takich m.in., jak: aktywność mieszkańców, ich postawy i zachowania proprzedsiębiorcze czy aktywność władz i samorządów lokalnych, jest lokalizacja wsi na linii centrum – peryferia. Wymienione wcześniej niekorzystne zjawiska w szczególnym nasileniu występują na obszarach wiejskich położonych peryferyjnie, a zwłaszcza na wschodnich peryferiach Polski.

W niniejszym opracowaniu uwzględniono mieszkańców gmin wiejskich położonych peryferyjnie, na wschodnich obszarach przygranicznych kraju, wychodząc z założenia, iż

jednym ze sposobów ich ożywienia społeczno-gospodarczego jest rozwój przedsiębiorczości, umożliwiającą dywersyfikację gospodarstw rolnych oraz wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich. Podjęto próbę ukazania jak postrzegają pojęcie *przedsiębiorczość* i w czym upatrują jej istotę badani mieszkańcy wsi, czy sami uważają się za osoby przedsiębiorcze oraz jak oceniają działania przedsiębiorcze sąsiadów.

CEL, PYTANIA BADAWCZE I METODA

Badania były prowadzone w ramach szerszego tematu „Turystyka wiejska szansą rozwoju terenów pogranicza wschodniego”. Głównym celem tej części badań było poznanie i określenie stanu świadomości mieszkańców wsi na temat przedsiębiorczości, tj. ich wiedzy, poglądów i wyobrażeń, przekonań i opinii na temat przedsiębiorczości. Aby bowiem można było analizować przedsiębiorcze działania (motoryczne ujęcie przedsiębiorczości), wcześniej należy rozpoznać stan świadomości badanych osób na temat przedsiębiorczości, wyznaczający w dużym stopniu ich postawy i zachowania. Przystępując do badań sformułowano następujące szczegółowe pytania badawcze: z czym mieszkańcy wsi kojarzą pojęcie przedsiębiorczość; w czym upatrują jej istotę; jakie ich zdaniem cechy powinny charakteryzować osobę przedsiębiorczą; czy sami uważają się za osoby przedsiębiorcze; czy rozważali możliwość podjęcia własnej pozarolniczej działalności gospodarczej, a jeśli tak, to dlaczego jej nie podjęli; jak oceniają przedsiębiorcze zachowania sąsiadów; czy dostrzegają możliwość poprawy własnej sytuacji finansowej, a jeśli tak, to w czym ją upatrują; czy władze lokalne stwarzają klimat do rozwoju przedsiębiorczości; czy przystąpienie Polski do Unii Europejskiej wpłynęło na wzrost poziomu przedsiębiorczości mieszkańców wsi; jakie są główne bariery w rozwoju przedsiębiorczości na wsi?

Badania empiryczne z wykorzystaniem metody sondażu diagnostycznego i techniki wywiadu wg opracowanego kwestionariusza przeprowadzono w 2006 r. na terenie sześciu gmin położonych na pograniczu wschodnim, w bezpośrednim sąsiedztwie z granicą wschodnią Polski, a obecnie granicą wschodnią Unii Europejskiej. Populację badawczą tworzyło ogółem 294 losowo wybranych mieszkańców wsi z gmin Krynki, Dubicze Cerkiewne i Mielnik (woj. podlaskie) oraz gmin Wola Uhruska, Rokitno i Dorohusk (woj. lubelskie). W opracowaniu wykorzystano głównie pierwotne źródła materiału badawczego, ale też źródła wtórne, tj. informacje uzyskane z Banku Danych Regionalnych GUS dotyczące badanych gmin. Materiały pochodzące ze źródeł wtórnych zostały wykorzystane na etapie dokonywania ogólnej charakterystyki badanych gmin.

OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA BADANYCH GMIN I BADANEJ POPULACJI MIESZKAŃCÓW

Wspólną cechą badanych gmin jako podstawowych jednostek podziału terytorialnego jest: po pierwsze – ich peryferyjne położenie we wschodnim regionie przygranicznym, po drugie – położenie na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania w rolnictwie; po trzecie – niska gęstość zaludnienia (tab. 1); po czwarte – duży udział lasów w ogólnej powierzchni gminy (poza gm. Dorohusk), po piąte – duże walory krajobrazowe umożliwiające rozwój na ich obszarach funkcji turystycznej.

Tabela 1. Ogólna charakterystyka badanych gmin
Table 1. General characteristic of researched communes

Wyszczególnienie	Wola Uhruska	Rokitno	Dorohusk	Krynki	Dubicze Cerkiewne	Mielnik
Powierzchnia (km kw.)	150,86	140,82	192,42	165,91	151,19	196,24
Liczba ludności na 1 km kw.	28,0	23,8	36,7	21,3	12,9	13,8
Udział UR w pow. gminy (w %)	49	61	68	55	46	35
Liczba podmiotów gospodarczych	140	102	248	197	183	151
Średni dochód na mieszkańca (w zł)	1 366,57	1 355,01	*	1 479,94	*	2 105,06

*brak danych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS – Bank Danych Regionalnych.

Source: Study based on data from GUS.

Jedną z cech charakterystycznych dla badanych gmin, jak wcześniej wspomniano, podobnie jak województw, w których są położone, jest niska gęstość zaludnienia. Szczególnie dotyczy to gmin województwa podlaskiego. Badane gminy pod względem gęstości zaludnienia znacznie odbiegają od średniej województw, w których są położone. Gęstość zaludnienia terenów wiejskich woj. lubelskiego wynosi bowiem 48 osób na 1 km kw., co plasuje je na 8. miejscu w skali kraju, a woj. podlaskiego – 25 osób na 1 km kw. (14. miejsce w kraju). [Rocznik Statystyczny Rolnictwa i Obszarów Wiejskich 2006]. Również udział użytków rolnych w ogólnej powierzchni badanych gmin jest mniejszy w woj. podlaskim, większy jest natomiast udział lasów (ponad 40%, a w gm. Mielnik aż 62,9%). Według danych Powszechnego Spisu Rolnego z 2002 r., liczba gospodarstw rolnych wynosi w badanych gminach od 808 w gm. Rokitno do 2149 w gm. Dorohusk. Na terenie badanych gmin znajduje się łącznie 43 gospodarstw agroturystycznych, najwięcej w gminach Wola Uhruska (13) i Dubicze Cerkiewne (11), najmniej (tylko po 4 gospodarstwa) w Rokitnie i Dorohusku. Należy zaznaczyć, iż w prowadzonych przed kilkoma laty badaniach Instytutu Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN gminy Dubicze Cerkiewne (podlaskie) i Wola Uhruska (lubelskie) zaliczono do gmin problemowych, tj. takich, w których problemy rozwojowe występują w szczególnym nasileniu [Rosner 2002].

Dane zawarte w tabeli 2 wskazują na zróżnicowanie badanej populacji pod względem analizowanych cech. Struktura badanych z uwzględnieniem wieku najkorzystniejsza jest w gminach Dorohusk i Mielnik, najmniej korzystna w gminie Krynki. W gminie Dorohusk najkorzystniejsza jest też struktura badanych pod względem poziomu wykształcenia – ponad 30% osób bowiem legitymuje się wykształceniem wyższym i niepełnym wyższym, a prawie 37% wykształceniem średnim. Stosunkowo duży odsetek badanych z wykształceniem wyższym jest też w gminie Krynki, tam jednakże najwięcej (52%) jest też osób z wykształceniem podstawowym i niepełnym podstawowym, co wiąże się zapewne z przewagą osób starszych wiekowo. Warto nadmienić, iż wśród badanych we wszystkich gminach zdecydowanie przeważają osoby z wykształceniem pozarolniczym; dotyczy to zarówno kobiet, jak i mężczyzn oraz wszystkich poziomów wykształcenia ponadpodstawowego. 85,7% badanych stanowią użytkownicy gospodarstw rolnych, w większości niewielkich obszarowo. Najwięcej użytkowników gospodarstw rolnych w badanej populacji znajduje się w gminach Wola Uhruska i Krynki, najmniej w Mielniku

Tabela 2. Charakterystyka badanej populacji mieszkańców
 Table 2. Characteristic of researched population of inhabitants

Wyszczególnienie	Wola Uhruska	Rokitno	Dorohusk	Krynki	Dubicze Cerkiewne	Mielnik
Liczba badanych ogółem	50	50	46	50	51	47
Badani wg płci (%):						
Mężczyźni	48,0	52,0	45,7	48,0	45,1	51,0
Kobiety	52,0	48,0	54,3	52,0	54,9	49,0
Badani wg wieku (%):						
Do 29 lat	6,0	10,0	26,1	10,0	15,7	21,3
30–39	12,0	26,0	28,2	12,0	21,6	29,8
40–49	36,0	30,0	34,8	18,0	37,3	14,9
50–59	30,0	34,0	4,4	30,0	17,6	21,3
Pow. 60 lat	16,0	–	6,5	30,0	7,8	10,6
Badani wg poziomu wykształcenia (%):						
Wyższe	6,0	4,0	15,2	10,0	3,9	4,1
Niepełne wyższe	12,0	–	15,2	4,0	5,9	5,9
Średnie	30,0	36,0	36,9	30,0	49,0	36,0
Zasadnicze	34,0	28,0	23,9	4,0	29,4	41,3
Podstawowe	18,0	24,0	6,5	47,0	11,8	9,7
Niepełne podstawowe	–	8,0	2,3	5,0	–	2,0
Liczba użytkowników gosp. rolnych	47	43	37	47	44	34
– w tym o pow. (%):						
Do 10 ha	63,8	66,4	81,1	29,8	54,5	73,5
10–20 ha	27,6	30,6	13,5	63,8	45,5	26,5
Pow. 20 ha	8,6	3,0	5,4	6,4	–	–
Źródła dochodu rodzin (%):						
Gospodarstwa rolne	84,0	79,0	52,1	92,0	78,4	65,9
Własna działalność pozarolnicza	4,0	26,0	32,6	28,0	15,7	19,1
Praca najemna	52,0	21,0	59,0	–	51,0	57,4
Renta/emerytura	62,0	53,0	52,2	66,0	66,6	38,3
Inne	–	–	–	–	–	–

Źródło: Badania własne.

Source: Own research.

i Dorohusku. Najkorzystniejsza struktura obszarowa gospodarstw badanej populacji występuje w gminie Krynki.

Badana populacja jest zróżnicowana również pod względem źródeł dochodu rodzin. Zdecydowana większość uzyskuje dochody z kilku źródeł, w tym ponad połowa (poza gm. Mielnik) z tytułu rent i emerytur. Tylko 3,7% badanych uzyskuje dochód wyłącznie z gospodarstwa rolnego (najwięcej w gm. Krynki i Dubicze Cerkiewne), 6,2% wyłącznie ze świadczeń społecznych (najwięcej w gm. Rokitno i Dubicze Cerkiewne), 8,2% z pracy najemnej (najwięcej w gm. Mielnik i Dorohusk), a 4,1% wyłącznie z własnej pozarolniczej działalności gospodarczej. Największy udział dochodu z tytułu świadczeń społecznych występuje w gminach Dubicze Cerkiewne i Dorohusk.

WYNIKI BADAŃ

Na pytanie (otwarte) – z czym kojarzy się Panu/i/ pojęcie przedsiębiorczości – najczęściej padała odpowiedź – z własną działalnością gospodarczą, skłonnością do ryzyka oraz umiejętnością szybkiego wzbogacenia się. Na dalszym miejscu uplasowały się: osiąganie sukcesów, radzenie sobie w trudnych sytuacjach, umiejętność zarządzania gospodarstwem rolnym. To pytanie nastroczało jednakże problemy z udzieleniem na nie odpowiedzi. Zupełnie inny obraz uzyskano formułując kolejne pytanie (z kafeterią) – które z poniższych twierdzeń najlepiej oddają istotę przedsiębiorczości (tab. 3).

Tabela 3. Twierdzenia najlepiej oddające istotę przedsiębiorczości w opinii badanej populacji
Table 3. Statements which express the best essence of entrepreneurship according to the opinion of researched population

Wyszczególnienie	Liczba wskazań	Procent wskazań
Potrzeba osiągnięć i nieobawianie się ryzyka	141	47,1
Prowadzenie własnej działalności gospodarczej	84	28,1
Prowadzenie własnej działalności gospodarczej i potrzeba osiągnięć	108	36,1
Własna działalność gospodarcza i wprowadzanie innowacji	151	50,5
Aktywność w poszukiwaniu zmian i ich urzeczywistnianiu	173	57,9
Umiejętność dostosowania do zmieniających się warunków	198	66,2

Źródło: Badania własne.

Source: Own research.

Wyniki badań zaprezentowane w tabeli 3 wskazują, iż badani mieszkańcy wsi nie ograniczają istoty przedsiębiorczości wyłącznie do prowadzenia własnego przedsiębiorstwa, ale pojmują ją znacznie szerzej, poszerzając jej istotę o wprowadzanie zmian innowacyjnych, skłonność do ryzyka i potrzebę osiągnięć. Wskazania te są zróżnicowane w badanych gminach. I tak, respondenci z gminy Wola Uhruska najczęściej wymieniali umiejętność dostosowania się do zmieniających się warunków (82,5%), własną działalność gospodarczą i zmiany innowacyjne (54,0%) oraz aktywność w poszukiwaniu zmian (49,2%). Podobnie kształtują się proporcje w gminie Mielnik – wymienione twierdzenia wskazało kolejno 71,4%; 57,1% oraz 54,8%. Na te same twierdzenia wskazywali również respondenci z Krynek, tam jednak najwięcej wskazań uzyskała aktywność w poszukiwaniu zmian i ich urzeczywistnianiu (90,9%), a w dalszej kolejności umiejętność dostosowania się do zmieniających się warunków (58,1%) oraz własna działalność gospodarcza i zmiany innowacyjne (52,7%). W gminie Rokitno najwięcej wskazań uzyskała własna działalność gospodarcza (76,7%), potrzeba osiągnięć i nieobawianie się ryzyka (53,3%) oraz własna działalność gospodarcza i potrzeba osiągnięć (50,0%).

Badani respondenci byli proszeni o zaznaczenie trzech z wymienionych w tabeli 3 twierdzeń według kolejności ich ważności. Na pierwszym miejscu (45,4%) uplasowały się równorzędnie dwa twierdzenia, tj. potrzeba osiągnięć i nieobawianie się ryzyka oraz własna działalność gospodarcza i wprowadzanie innowacji, najmniej osób wskazało wyłącznie na własną działalność gospodarczą. Na miejscu drugim najczęściej wymieniana była aktywność w poszukiwaniu zmian i ich urzeczywistnianiu (43,9%) i własna działalność gospodarcza (43,7%). Umiejętność dostosowania do zmieniających się warunków,

choć łącznie uzyskała najwięcej wskazań, to najczęściej była wymieniana dopiero na trzecim miejscu (56,3%).

Większość badanych odnosi więc istotę przedsiębiorczości bardziej do cech człowieka, takich jak: potrzeba osiągnięć, umiejętność dostosowania się do zmieniających się warunków i aktywność w poszukiwaniu zmian i ich urzeczywistnianiu, aniżeli do samego faktu prowadzenia przedsiębiorstwa. Godne podkreślenia jest również to, iż w opinii badanych prowadzenie własnej działalności gospodarczej nie stanowi jeszcze o istocie przedsiębiorczości, ale rozwijanie tej działalności przez wprowadzanie innowacji. Badani mieszkańcy wsi dostrzegają więc związek przedsiębiorczości z innowacyjnością. Z kolei w odpowiedzi na otwarte pytanie „Jakie zdaniem Pana/i cechy powinny charakteryzować osobę przedsiębiorczą” pojawiły się inne jeszcze cechy osoby przedsiębiorczej (tab. 4).

Tabela 4. Cechy osoby przedsiębiorczej w opinii badanej populacji
Table 4. Features of the active man according to the researched population

Cechy osoby przedsiębiorczej	Liczba wskazań	Procent wskazań
Odwaga	99	33,8
Duża aktywność	73	24,8
Zaradność	59	20,1
Skłonność do ryzyka	54	18,3
Obrotność, spryt	48	16,3
Pewność siebie	44	15,0
Upór	42	14,3

Źródło: Badania własne.

Source: Own research.

Z innych cech, które uzyskały już mniej wskazań i nie znalazły się w tabeli, wymieniane były: kreatywność, konsekwencja działania, zdecydowanie, optymizm, umiejętność szybkiego podejmowania decyzji.

Jedno z pytań kwestionariusza wywiadu brzmiało „Czy uważa się Pan/i za osobę przedsiębiorczą?”. Połowa badanych odpowiedziała, iż „tak” lub „raczej tak” – najczęściej w gminach Mielnik, Krynki oraz Dubicze Cerkiewne, najmniej w gminach Rokitno i Dorohusk. 11,4% badanych nie potrafiło udzielić odpowiedzi na to pytanie, najczęściej w gminie Rokitno. Uzyskane odpowiedzi są nieco zaskakujące, gdyż badani mieszkańcy Krynek i Mielnika są starsi wiekiem i o niższym poziomie wykształcenia aniżeli w pozostałych gminach. Można przypuszczać, iż wpływ na taką samoocenę miało związane z wiekiem większe doświadczenie zawodowe.

Dane zawarte w tabeli 3 wskazują, iż połowa badanych osób jedną z cech charakteryzujących istotę przedsiębiorczości upatruje we wprowadzaniu zmian innowacyjnych. Interesowało nas więc również, czy badani wprowadzają tego typu zmiany i jakie innowacje zostały wprowadzone w ostatnich trzech latach. Zmiany o charakterze innowacyjnym wprowadziło w analizowanym okresie łącznie 48,3% badanych – najczęściej w gminach Wola Uhruska, Mielnik i Krynki, najmniej w gminie Dubicze Cerkiewne. Większość innowacji wprowadzono w gospodarstwach rolnych, dotyczyły one najczęściej: zakupu maszyn i urządzeń, remontu i modernizacji domu i budynków inwentarskich, nowych

technologii uprawy. Osoby prowadzące działalność agroturystyczną wymieniały najczęściej: modernizację i wyposażenie kwater, zakup sprzętu rekreacyjnego, budowę boiska i placu zabaw. Były to więc raczej proste zmiany, o niewielkim stopniu ryzyka. Bardziej radykalne i złożone zmiany innowacyjne wprowadziły tylko dwie osoby, jedna z nich uzyskała atest gospodarstwa ekologicznego, druga rozpoczęła działalność agroturystyczną. Warto nadmienić, iż innowacje wprowadzane były przede wszystkim przez badanych, którzy wcześniej określili się jako osoby przedsiębiorcze.

W badaniach interesowało nas również, czy badani dostrzegają możliwość poprawy swojej sytuacji finansowej. Na to pytanie twierdząco odpowiedziało 46,7% osób (najwięcej w gm. Wola Uhruska i Dorohusk, najmniej w gm. Krynki i Dubicze Cerkiewne). Możliwość poprawy sytuacji finansowej widzą badani w: wyjeździe i podjęciu pracy zarobkowej za granicą, rozpoczęciu własnej działalności gospodarczej, a osoby prowadzące taką działalność w jej rozwoju, powiększeniu i modernizacji gospodarstwa rolnego, wzroście opłacalności produkcji rolnej, kształceniu dzieci, zmianie dotychczasowego miejsca pracy. Z uwagi na duże walory przyrodnicze i kulturowe badanego regionu 31,0% rozważało możliwość podjęcia działalności turystycznej – najczęściej w gminach Wola Uhruska, Dubicze Cerkiewne i Mielnik, najmniej w gminie Rokitno. Były to z reguły osoby młodsze wiekiem, z wykształceniem średnim bądź zasadniczym zawodowym. Osoby powyżej 55. roku życia podkreślały, iż podeszły wiek i stan zdrowia stanowiły główną barierę w rozważaniu takiej możliwości. Wśród rozważanych możliwości na plan pierwszy wysuwa się działalność agroturystyczna, w dalszej kolejności organizacja imprez turystycznych, gastronomia, kwatery prywatne, wypożyczalnia sprzętu turystycznego. Najczęściej wymienianymi barierami, które uniemożliwiły rozpoczęcie tej działalności, były: brak środków finansowych, brak wiedzy i informacji, brak czasu, brak akceptacji ze strony rodziny. Można przypuszczać, iż inspiracją do zastanawiania się nad rozpoczęciem działalności turystycznej był przykład sąsiadów, którzy już taką działalność rozwijają, najczęściej bowiem gospodarstw agroturystycznych funkcjonuje w gminach Wola Uhruska i Dubicze Cerkiewne. Z kolei badani z gminy Mielnik (najmniej gospodarstw agroturystycznych) rozważając taką możliwość, brali pod uwagę dużą atrakcyjność turystyczną gminy i niewykorzystany dotychczas jej potencjał turystyczny.

Większość badanych (66,0%) wskazała, iż decyzje osób, które wcześniej podjęły działalność turystyczną i świadczą już usługi turystyczne były słuszne (najwięcej w gminach Krynki, Wola Uhruska i Mielnik). Tylko dwie osoby spośród badanych stwierdziły, iż były to decyzje błędne, pozostałe nie potrafiły ocenić słuszności tych decyzji. Ta pozytywna ocena działań przedsiębiorczych sąsiadów oraz rozważane możliwości podjęcia działalności turystycznej są swego rodzaju miernikiem postaw badanych wobec przedsiębiorczości.

Najczęściej wskazywanymi barierami w rozwoju przedsiębiorczości na wsi, podobnie jak w przypadku rozpoczęcia działalności turystycznej, były:

- brak środków finansowych na rozpoczęcie własnej działalności,
- brak wiedzy,
- obawa przed ryzykiem,
- postawa zachowawcza.

I chociaż zdecydowanie najczęściej osób wskazuje na barierę o charakterze ekonomicznym, tj. brak środków finansowych na rozpoczęcie działalności gospodarczej, to

analizując łącznie kolejne wypowiedzi można powiedzieć, iż przeważają bariery o charakterze psychologicznym i edukacyjnym. Są one jednakże znacznie bardziej złożone i trudniejsze do przezwyciężenia. Analiza barier w podejmowaniu działalności przedsiębiorczej wskazuje na potrzebę wzmocnienia działań edukacyjnych i doradczych wśród mieszkańców wsi. Jest to postulat pod adresem ośrodków doradztwa rolniczego, które poprzez działanie edukacyjne, informacyjne i pomoc doradczą mogą oddziaływać nie tylko na sferę wiadomości i umiejętności, ale też na sferę postaw i zachowań. Rozwój przedsiębiorczości oraz aktywizacja społeczności wiejskich to ważne zadania wyznaczone ośrodkom doradztwa rolniczego przez wprowadzoną pod koniec 2004 r. ustawę o jednostkach doradztwa rolniczego.

Innym ważnym czynnikiem o charakterze instytucjonalnym jest aktywność władz i samorządów lokalnych na rzecz rozwoju przedsiębiorczości. Zadano więc badanym pytanie, czy władze lokalne/gminne stwarzają klimat do rozwoju przedsiębiorczości. Odpowiedzi badanych były bardzo krytyczne, w ich świetle rysuje się smutny obraz aktywności władz lokalnych na rzecz wspierania rozwoju przedsiębiorczości w gminie. Odpowiedzi twierdzącej udzieliło bowiem tylko 26,3% badanych, najwięcej w gminach Dorohusk i Dubicze Cerkiewne, najmniej w gminie Rokitno. W gminie Mielnik prawie połowa badanych nie potrafiła odpowiedzieć na to pytanie, co może oznaczać, iż działania te były dla nich niezauważalne. Spośród 60 osób udzielających pozytywnej odpowiedzi, ponad połowa wskazywała na organizację szkoleń, znacznie mniej (tylko 18,3%) na pomoc doradczą, w dalszej kolejności rozwój infrastruktury oraz stosowanie ulg podatkowych. Negatywna ocena władz samorządowych gminy może się przedkładać na to, iż – jak wcześniej wspomniano – duży odsetek badanych upatruje możliwości poprawy sytuacji finansowej rodziny w czasowej bądź stałej migracji i podejmowaniu pracy w mieście bądź za granicą.

Jedno z pytań kwestionariusza wywiadu brzmiało: Czy przystąpienie Polski do Unii Europejskiej wpłynęło na wzrost poziomu przedsiębiorczości na wsi? 53,5% badanych udzieliło odpowiedzi twierdzącej – najwięcej w gminach Wola Uhruska (71,4%) i Mielnik (55,0%). Opinia przecząca najczęściej pojawiała się w gminie Krynki (50,9% badanych), a 28,1% badanych nie potrafiło udzielić odpowiedzi na to pytanie – najwięcej w gminie Dorohusk. Należy zaznaczyć, iż ponad połowa badanych korzysta z dopłat bezpośrednich, w dalszej kolejności z działań w ramach PROW, takich jak wspieranie działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW), rent strukturalnych i zalesiania gruntów rolnych. Pojedyncze osoby wymieniały też stypendia dla uczących się dzieci.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

W opracowaniu zostały przedstawione wstępne wyniki badań empirycznych przeprowadzonych na terenie sześciu analizowanych gmin wśród wybranej losowo populacji 294 mieszkańców, w zdecydowanej większości użytkowników gospodarstw rolnych. Niewielka populacja badawcza w poszczególnych gminach nie upoważnia do formułowania uogólnień i daleko idących wniosków. Jakościowy w przewadze charakter badań pozwala natomiast na dokonanie oceny stanu świadomości badanych na temat pojęcia przedsiębiorczości.

1. Świadomość badanych na temat istoty przedsiębiorczości, analizowana przez pryzmat ich opinii, poglądów, przekonań i wyobrażeń, jest duża. Godne podkreślenia jest, iż nie ograniczają oni pojęcia i istoty przedsiębiorczości jedynie do prowadzenia gospodarstwa/przedsiębiorstwa, ale pojmują je znacznie szerzej, łącząc ją z cechami, które w dużym stopniu wyznaczają skuteczność działań przedsiębiorczych (zmiany, innowacje). W wymiarze osobowościowym duże znaczenie przypisują takim cechom, jak: potrzeba osiągnięć, umiejętność dostosowania się do zmieniających się warunków, aktywność w poszukiwaniu zmian i ich urzeczywistnianiu, odwaga, zaradność, skłonność do ryzyka.

2. Na podkreślenie zasługuje to, iż badani zdają sobie sprawę, że ważną cechą osoby przedsiębiorczej jest potrzeba osiągnięć. Ta cecha konstytuuje typ człowieka, którego można określić jako *homo hubris* [Kozielecki 1987], jest ona wymieniana na pierwszym miejscu przez przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych podejmujących próbę kreślenia portretu człowieka nowoczesnego.

3. Zdecydowana większość badanych pozytywnie ocenia decyzje sąsiadów związane z podjęciem i rozwijaniem działalności przedsiębiorczej (w turystyce). Jest to kolejny przejaw, a zarazem swoisty miernik ich świadomości i postaw wobec przedsiębiorczości. Wysoka jest również samoocena badanych, ponad połowa określa się bowiem jako osoby przedsiębiorcze.

4. Wysokiemu poziomowi świadomości na temat istoty przedsiębiorczości oraz pozytywnej ocenie działań przedsiębiorczych sąsiadów nie towarzyszy wystarczająca wiedza umożliwiająca badanym podjęcie własnej działalności. Sytuacja taka wymaga wzmocnienia działań edukacyjnych i doradczych. Jest to postulat kierowany przede wszystkim pod adresem ośrodków doradztwa rolniczego, ale też całego systemu edukacji.

5. Postawy badanych wobec przedsiębiorczości są w większości pozytywne, to, czy i na ile przerodzą się one w konkretne działania przedsiębiorcze, zależy w dużym stopniu od aktywności władz i samorządów lokalnych, przez stwarzanie klimatu do rozwoju przedsiębiorczości w gminie, promowanie i wspieranie przedsiębiorczych zachowań w istniejących już na terenie gminy podmiotach gospodarczych i w całym środowisku lokalnym, kształtowanie korzystnych walorów użytkowych zwiększających atrakcyjność gminy dla istniejących już i potencjalnych inwestorów i mieszkańców oraz ich promocja. O ile bowiem jeszcze do niedawna o atrakcyjności gminy dla inwestorów decydowały tradycyjne, tzw. *twarde* czynniki lokalizacyjne (położenie geograficzne, jej usytuowanie wobec otoczenia regionalnego i krajowego, dostęp i niezawodność funkcjonowania urządzeń infrastruktury technicznej, zasoby pracy, lokalny rynek zbytu, dostępność terenów i obiektów oraz koszty ich pozyskania), to obecnie coraz większego znaczenia nabierają tzw. *miękkie* czynniki lokalizacyjne, a głównie sposób zarządzania gminą przez jej władze samorządowe. Badani mieszkańcy wsi bardzo krytycznie ocenili działalność samorządów lokalnych na rzecz wspierania rozwoju przedsiębiorczości.

PIŚMIENNICTWO

- Buks J., Chmieliński P., Otłowska A., 2006: Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich – stan i perspektywy rozwoju. IERGŻ-PIB, Warszawa.
- Drucker P., 2004: Natchnienie i fart czyli innowacja i przedsiębiorczość. Wyd. Studio Emka, Warszawa.

- Kłodziński M., Fedyszak-Radziejowska B. (red.), 2002: *Przedsiębiorczość wiejska w Polsce i krajach Unii Europejskiej*. IRWiR PAN, Warszawa.
- Kozielecki J., 1987: *Koncepcja transgresyjna człowieka*. PWN, Warszawa.
- Przychodzeń J., 2000: *O humanistyczny wymiar przedsiębiorczości wiejskiej*. SGGW, Warszawa.
- Rosner A., 2002: *Wiejskie obszary kumulacji barier rozwojowych*. IRWiR PAN, Warszawa.
- Strużycki M. (red.), 2006: *Przedsiębiorczość w teorii i praktyce*. SGH, Warszawa.

ENTREPRENEURSHIP IN THE PUBLIC AWARENESS OR RURAL INHABITANTS – EXAMPLE OF THE CHOSEN COMMUNES IN THE EAST BORDERLAND OF POLAND

Abstract. Because of the multiplication of his phenomenon, entrepreneurship is the object of interest of many scientific disciplines, such as economy, marketing, phraseology, sociology, psychology. In most research approaches it is connected with economic activity, however public awareness of entrepreneurship and its connection with definite human features or groups of human features is rarely regarded. Developing entrepreneurship is particularly necessary in the rural areas. It is the condition of overcoming of many unfavorable occurrences in these regions, e.g. unemployment, deteriorating financial status of village families, claiming approaches. The purpose of this study is to present: how rural citizens understand the essence of entrepreneurship, which features characterize a man of initiative according to them, how they estimate entrepreneurship of their neighbors, how they explain the barriers with developing new activities, if, according to them, the self-government of the communes create good atmosphere for enterprise development. The research of which results are presented in this study were done in 2006 among the inhabitants of six village communes of east borderland in Poland.

Key words: entrepreneurship, public awareness, rural areas, east borderland, Poland

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 20.08.2007